

EÖTVÖS JÓZSEF SÁLYI ÉVEI

BARSI ERNŐ

Eötvös József „író, költő, reformpolitikus, államférfi, a magyar realista regényírás első nagy mestere”¹ sokoldalú tevékenységet kifejtő életének azt az időszakát, melyet a Bükkalján, a Borsod megyei Sályban töltött, nem méltatják kellő figyelemre. A róla szóló irodalom említi ugyan röviden, hogy ebben a kis faluban is élt, de hogy sályi éveinek milyen nagy a jelentősége életműve szempontjából, az valójában nem derül ki a róla írott monográfiákból, életrajzokból. A köztudatból meg szinte hiányzik is annak számontartása, hogy ez a falu milyen sok indítást adott neki életműve megalkotásához.

Sály mindenekelőtt édesapjának, Eötvös Ignácnak a szülőfaluja. Itt született 1786. február 23-án. Nagyapja, id. Eötvös Ignác állandóan itt is lakott, és az unoka „Ercsiből átrándulva, sokat sétálgatott nevelőjével, a mogorva Pruzsinszky Józseffel a sályi parkban . . . A protestáns Pruzsinszky társaságában a falu lelkészeit is meglátogatta.”² Nagy hatással volt rá a falu festői szépsége. A *falujegyzője* c. regényének II. fejezetében, mikor Tengelyi Ézsaiás református lelkész falujáról, Bárd községről ír, félreismerhetetlenül Sály képe áll előttünk.

„Ott, hol a Kárpátok hegysora lejobb s lejobb szállva, végre zöld dombokon ereszkedik Magyarország nagy rónaságára, két hosszan elnyúlt halom között, melyeknek egyikét sűrű tölgyesek, másikat szőlők fedik, fekszik Bárd helysége. Szegény külsejű magyar falu, melyet – az országúttól távol, mint egy elrejtve fekvén – még közeli szomszédai is alig ismernek, de melyhez az, ki egyszer ott volt, nyájas fekvése miatt szívósen visszatér.”³

Külföldi tanulmányútja után, 1837 novemberében nemcsak látogatóba, hanem állandó itt-tartózkodásra is Sályba költözik. Itt töltött évei Szalay Lászlóhoz írott leveleinek tanúsága szerint élete boldog időszakát képezik.⁴ Hozzá írott első sályi levelét is e szavakkal kezdi: „Elégedett vagyok: az az boldog.” Ezt a sályi időszakot később is (1954-ben írott levelében) „élete leginkább boldog időszakához” számítja.⁵

E boldog évek alatt teljesedik ki írói pályája és Borsod megye életében végzett politikai, közéleti tevékenysége is. Utolsó adatunk sályi tartózkodásáról 1841. június 6-án kelt, Szalay Lászlóhoz írott levele.⁶ Sótér István szerint apai nagyapjának, id. Eötvös Ignácnak 1838. június 12-én (Budán) bekövetkezett halála után költözik le az

1. Magyar Életrajzi Lexikon. Bp. 1967. 1. 450.

2. *Dömötör Sándor*: Eötvös József Borsod megyei és miskolci kapcsolatai. Borsodi Történelmi Évkönyv, VI. Miskolc, 1980. 63–64.

3. *Eötvös József*: A falu jegyzője. Összes regényei. Révai kiadás. Bp. é. n.

4. *Nizsalovszky Endre–Lukácsy Sándor*: Eötvös József levelei Szalay Lászlóhoz. Bp. 1967.

5. *Nizsalovszky E.–Lukácsy S.* 1967. 96.

6. *Nizsalovszky E.–Lukácsy S.* 1967. 126.

író szüleivel együtt Sályba, s itt az 1839/40-es országgyűlés idejéig tartózkodik, ahol végre megnyílik előtte az áhított közéleti tevékenység.⁷ Sályból írott levelei azonban arról tanúskodnak, hogy ugyancsak kivette ebben az időszakban is a részét a közéleti tevékenységből, és itt töltött tartózkodása is hosszabb volt, mindezekon felül nagyobb jelentőségű, mint azt általában tartják.⁸

Eötvös József életéből ezért e sályi időszakot veszem most vizsgálat alá. Szólok a helyszínről, az Eötvös családnak Sállyal való kapcsolatáról, kastélyukról és annak romantikus kertjéről, az itt élő Eötvös napi munkájáról, „génuszáról”, irodalmi munkásságát ihlető Fáy Ignácné Halassy Jozefáról, sályi időszakának politikai, közéleti tevékenységéről, író barátainak sályi látogatásairól, a faluval való kapcsolatáról, végezetül arról, hogy hogyan él Eötvös alakja a sályi néphagyományban.

Sályhoz fűződő családi kapcsolatok

Sály község a Bükk hegység déli nyúlványai között húzódó völgyek egyikében fekszik, 12 km-re a Mezőkeresztes–Mezőnyárad vasútállomástól, 6 km-re az M3-as útvonaltól. Eötvös észrevette ugyan a falu fekvésének szépségét, de a „nyájas fekvése” mellett elsősorban csak „szegény külsejét” látta ennek az „országúttól távol” eső falunak. Nem is sejtette, hogy a magyar történelemnek milyen nevezetes alakjai kötődnek hozzá.

Maga Árpád fejedelem is itt járt honfoglaló őseinkkel. Erről Anonymus ír *Gesta Hungarorum* c. munkájában. „... . (Árpád) vezér és főemberei elhagyták Szerencset, s átkeltek a Sajó folyón azon a helyen, ahol a Hernád vize beleömlik. A Hejő vize mellett ütöttek táborn, egészen a Tiszáig és Emődig, s egy hónapig maradtak ott. A vezér még ott Böngérnek, Bors apjának nagy földet adott a Tapolca vizétől a Sajó folyóig, amelyet most Miskolcnak hívnak, azonkívül odaadta neki azt a várat, melyet Győrnek (Diósgyőr) mondanak. Ezt a várat Böngér fia Bors a maga várával, Borsoddal egy vármegyvé tette. Azután Árpád vezér és nemesei innen felkerekedve, a Nyárad vizéig (most Sályi patak) vonultak, s tábornt ütöttek a patakok mellett (Sályi és Kács patak) attól a helytől kezdve, melyet most Kácsnak mondanak. Árpád itt nagy földet adott Ócsádnak, Örsur apjának. Örsur, a fiú aztán ott, annak a folyónak a forrásánál várat épített, amelyet most Örsur várának hívnak.”⁹

A földvár ma is áll, a tövében lévő Váralja falu házait ugyan rég betemette az idő, de ha az új házak alól előássa azokat a régész ásója, mindennél beszédesebben szólnak honfoglaló őseink életéről, magas kultúrájáról. A sályi ásatásoknak „felbecsülhetetlen a jelentősége” – írja az ásatásokat jelenleg is vezető Mesterházy Károly.¹⁰ A jelenlegi Magyarországon egyedülálló, hogy egy honfoglalás kori magyar vezér családjának birtoklását egészen a XVII. század második feléig megszakítás nélkül végigkísérhessük. Örsur családja, melyet később már unokájáról, Tiboldról neveztek, elszaporodván, lejjebb húzódott a völgyekben, s faluk sorát alapította. Így Sályt, Darócot, Gesztet, Leányfalut. Az utolsó sályi Tibold 1660-ban fiúörökös nélkül halt meg, felesége Kakasfalvi Csuda Zsuzsanna azonban vagyonát 3000 forintért megváltotta a család leánytagjaitól. A fiatal özvegyet pedig egy igen tekintélyes ember, Négyesi Szepessy Pál vette feleségül. Így az ő nevében fut tovább Örsur utódainak sályi birtoka.

7. Sötér István: Eötvös József. Bp. 1953.

8. Barsi Ernő: Emlékek a sályi Eötvös-kastélyról. Borsodi Szemle. Miskolc, 1967. 4. sz.

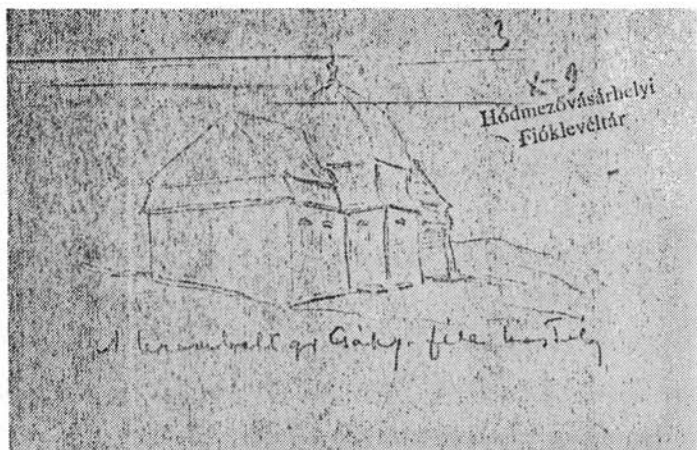
9. Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Bp. 1977.

10. Mesterházy Károly: Az Örsur nemzetség Váralja faluja. Falvak, mezővárosok az Alföldön. Szerk.: Novák László–Selmeczi László. Nagykovács, 1986. 94.

1. kép. A helyreállított sályi Eötvös-kastély (1970)

A Szepessy család évszázadok óta fontos szerepet töltött be az ország életében. Gyakran találjuk nevüket országgyűlések jegyzőkönyveiben.¹¹ Kitüntetik magukat a török elleni harcokban. Szepessy Pál Borsod megye alispánja, a megye országgyűlési követe. Később a kora kurucmozgalmak jelentős alakja. Még csatát is nyer. Szinánál megveri Spankau császári tábornok seregét. Thököly Imrének egyik főembere, tanács-

2. kép. A lebontott Csáky-kastély rajza
(Hódmezővásárhelyi Fiókleveztár)

11. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X. Pest. 1863. 667.

3. kép. Barlangház maradványai

4. kép. A „titokzatos” síremlék

adója, hűséges segítője lesz. A labancok olyan veszedelmes ellenfélnek tartják, hogy gúnydalt írnak ellene. Egy hatalmas kuruc költemény: Thököly haditanácsa pedig 40 versszakban mondja el Szepessy Pál „voxát”, beszédét, ilyen szavakat adva szájába:

Német s török között vagyunk elepedve,

Egyik házikörösz, másik merő fene.

A sályi birtokot halála után (1685) Zsuzsanna asszony igazgatja, mikor 1711-ben ő is meghal, János fiáé lett. Sályban is telepszik le. A református egyháznak templomot építtet, harangot öntet. Fia, László azonban elhagyja ősei hitét, katolizál. Mária Teréziától 1775-ben báróságot kap. Ám gyermekei szívéből nem lehet kitörölni dédapjuk emlékét. Az ősök tisztelete oly erős a családban, hogy még az oda benősülő osztrák katonatiszt fia, báró Seckendorf Ferdinánd, a XIX. században is el tudja mondani Szepessy Pálról és Kakasfalvi Csuda Zsuzsannáról a családban fennmaradt emlékeket Édes Ábrahám ref. lelkésznek, mellesleg Gábor Áron szabadságharcos diáktüzérének, aki fel is jegyzi azokat.¹² Sőt ez az osztrák báró származása és vallása ellenére ott szerepel azok között a patrónusok között is, akik Édes Ábrahám szerint segítői a sályi református egyháznak.

Báró Négyesi Szepessy Lászlónak négy gyermeke van: Sámuel, Klára, Zsuzsanna és Mária. Ezt a Máriát veszi aztán feleségül 1783-ban Eötvös Józsefnek, az írónak nagyapja, Eötvös Ignác.¹³ Hozományként kapja a Szepessy (egykor Tibold) birtok egy részét kastéllyal együtt, „... és életének e legszebb korszakát sályi magányában tölté” – írja róla Nagy Iván. József ugyan a Tiszáninneri Kerületi Táblához alkalmazza Eperjesen titoknokul s előadóul, de ezt a hivatalt a császár korai halála miatt nem sokáig viseli. Ismét visszavonul sályi birtokára, ahonnan csak az 1790., 92. és 96. évi országgyűlések szólították el rövid időre.

12. A sályi református egyház protokolluma II.

13. *Barsi Ernő*: Sály. Egy bükkaljai falu a hagyományos gazdálkodás idején. Miskolc, 1987. 10–21.

5. kép. A régi sályi református parókia, ahova Eötvös ellátogatott (1964)

Az író édesapja, Ignác 1786-ban Sályban született. „A hivatalos pályán apjának nyomdokain járt – írja Nagy Iván. – 1823-ban már Sáros megye főispán helyettesévé lőn . . . utóbb ugyanazon megye főispánja, cs. kir. kamarás, m. kir. udvari alkancellár, valóságos belső titkos tanácsos és főtárnokmester.” Felesége, báró Lillien Anna csillagkeresztes és palotahölgy. Magyarul nem is tanul meg soha. Így gyermekeivel, Júliával, Józseffel és Dénessel németül érteti meg magát. Apja azért fogadja mellé nevelőül (Pulszky szerint) Pruzsinszky Józsefet, „hogy túlzásaiban meggyűlöltesse fiával a szabadelvű eszméket. Ha ez volt a célja, csalódott.”¹⁴ Így Eötvös József „családja körében, melyet a cátói szigorúságú s egészen a XVIII-dik század francia philosophiájától áthátott nevelő egészített ki, minden irányban ellentétek tűntek fel körülötte: a legbensőbb vallásosság, s a szív kérdéseit is a rideg ész szempontjából tekintő szabadelvűség; a német műveltség és formák kegyelése, s a legszigorúbb nemzeti érzület, mely nem is csak a nevelőben, hanem az atyai nagyszülékben is találta képviselőit” – írja Toldy Ferenc.¹⁵

Itt főként az atyai nagyanyára, Szepessy Máriára kell gondolnunk. Pruzsinszky nem tudott volna az ifjú Eötvösbe ennyi magyarságot csöpögtetni, magyarrá nevelésében ennyi eredményt elérni, ha sályi nagyanyja nem a hajdani kurucvezér dédunokája.

14. Voinovich Géza: Báró Eötvös József. B. E. J. összes munkái, XX. 200.

15. Toldy Ferenc: A magyar költészet kézikönyve V. Bp. 1876. 77.

A kastély tervezőjét, építőmesterét nem ismerjük. Építésének időpontját sem tudjuk pontosan.¹⁶ Mivel az épület a hozzá tartozó birtokkal együtt Négyesi Szepessy Mária kezével került id. Eötvös Ignácnak, az író nagyapjának tulajdonába, a Szepessy család valamelyik tagjának kellett építtetnie. Legelső írásos emlékünkn a kastélyról a Miskolci Állami Levéltár egyik irata, mely szerint 1779-ben Szepessy Sámuel birtokában van, „rezidenciális ház szilárd építő anyagból, kétszintes (egyemeletes). Zsindelytetős, jó beosztású és alkalmas helyiségekkel van ellátva, fallal övezve, gazdasági épületek, terjedelmes kertek vannak körülötte.”¹⁷ Hogy Szepessy Sámuel építtette-e a kastélyt, vagy édesapja, László, aki a régi, még Tibold Zsigmondtól örökölt kastélyát 1770-ben építteti át mai formájára, nem tudjuk. Mikor Eötvös Ignác 1786-ban feleségül veszi Szepessy Máriát, ő kapja meg hozományként a kastélyt és a hozzá tartozó birtokot. Kárpótlásul Sámuel veszi birtokába (valószínűleg atyja halála után) a falu közepén lévő ősi Szepessy-kastélyt. Sámuel továbbra is Sályban lakik. Ő építteti 1793 és 96 között a római katolikus templomot.

Az Eötvös család tulajdonába került sályi kastély barokk stílusban épült. Ahogyan Horváth József (született 1828), akit már 10 éves korában odavettek a kastélyba konyha- és szobainasnak, 19 éves korában pedig kinevezték mindenesnek, elmondta unokájának, Horváth Jánosnak (1896–1980), „... a kastély akkor tornyos volt. A régi épület akkora volt, ameddig középen a boltívek tartanak. Balról és jobbról később toldtak hozzá egy-egy szárnyat. Későbbi tulajdonosa, a Bécsben élő Laszky báró alakította át 1868-ban.”¹⁸

Ezek a boltívek mind a földszinten, mind az emeleten egy nyitott, tornácszerű folyosó ívei lehettek, s a földszinten, középen, a kiugró rész alatt kocsibejáró volt. A homlokzat felőli szobák ablakai mind ezekre a most már beüvegezett ívekre néznek. Szobaablakot sohasem helyeznek el zárt folyosóra nyílóan, hanem nyitott tornáczra nézően. A toldott szárnyak későbbi keletkezését mutatja az a tény, hogy ezek a részek már szögletes ablakokat kaptak, s nem folyosóra, hanem a szabadba nyílnak.

Az épületnek olyan barokk teteje lehetett, mint a mellette épült, de a második világháború után lebontott Csáky-kastélyé. Erről, sajnos, rendes fénykép sem maradt fenn, csupán Kiss Lajos Kossuth-díjas néprajztudósunk készített róla pontos rajzot.¹⁹ Ebből lehet rekonstruálni a kastély eredeti tetőformáját. Nagy kár, hogy akkor, amikor a második világháború utáni megromlódott állapotból renoválták, helyreállították az épületet, hogy abban mozgásjavító intézetet létesítsenek, meghagyták az átépített, hozzá nem illő tetőformát, s nem állították vissza eredeti alakjára.

A kastély XIX. század eleji kertje a romantikus kertstílus tipikus példája. Ez a romantikus, szentimentális kertstílus Magyarországon a XVIII. század végén kezd feltűnni és 1830 körül tetőződik.²⁰ Az új kertben nincs semmi a barokk heroikus nagyszerűségéből. Az ember kicsinek, elhagyottnak érezte magát, és kanyargó utakon kereshette az elveszett paradicsomot. A parkképzésben fontos szerepet kapott a családi ősök kultusza, kevés szavú, egyszerű feliratú emlékművekkel. „A miszticizáló-archaizáló törekvés, az exotikumok kedvelése műrégiségeket épít a parkokba. Ez a hangulat irodalmi művekben is hangot kap. Kazinczy írja 1806-ban Csáky Emánuel hotkóci

16. Joó Tibor: A sályi Eötvös-Gorve-kastély. Műemlékvédelem, XIII. Bp. 1969. 2. sz. 87–89.

17. Miskolci Állami Levéltár Judiciale VII. II. 128.

18. Barsi E. i. m. 1967.

19. Kiss Lajos rajza. Hódmezővásárhelyi Levéltár

20. László János: A titokzatos sályi felirat megfejtése. Irodalomtörténeti Közlemények, LXII. 1958. 57–63.

parkjáról, mely tele van rövid feliratú, romantikus elhelyezésű emlékművekkel: . . . a bánat szebb menedéket sehol sem lelhet, mint itt a fenyők csendes susogásában s éjjelében. Ebben a korszakban a parkokat jellemzik a romok, a feliratokkal ellátott jelképes és műsírok, igazi síremlékek, műbarlangok, sziklacsoportok, mesterséges víz-esések, remeteház, napóra, különböző szimbolikus szobrok, kőutak, emlékoszlopok és emléktáblák, újonnan készült régi feliratok, a közelmúltban épült ősrégi kapu, melynek tetején nagy kőlapon több száz éves felirat olvasható (Vendrőd, Nagyszombat közelében). Nem kell-e mindezekről Sályra gondolnunk?” – írja László János.

Már az a tény, hogy a kert fáinak egy részét az egykor idáig nyúló erdő fáiból kerítették be, s kanyargó útjain szinte ki lehetett szakadni ebből a világból, mennyire megragadta a benne sétálók képzeletét. Nem csoda, ha a sályi kastélykert vonzotta a romantikus lelkesedéstől hevülő írókat.

A kastélykert romantikus tartozékai idővel megsemmisültek, de két dolog (legalábbis átalakított formában, egy meg eredeti, de megrongálódott állapotában) napjainkig megmaradt. Egyik a „műbarlang”, melyről az 1870-ben Sályba költöző és egy ideig a kastélyban lakó Gárdonyi Géza a következőket írja később Gyermekkori emlékeim c. munkájában: „Laszky Bécsben lakott, csak a nyarat töltötte Sályban. A birtokot akkor tavaszon vette, mikor mink odaköltöztünk, s az elhanyagolt parkban nagy átalakítások történtek. Volt ott egy mesterséges barlang, annak a tetejét áttörte és két üveglappal borítottatta be. A fákra, meg a bokrokra egy láda üvegcsengetyűt hozott. A kertész teli aggatta ezekkel a fákat meg a bokrokat; dróttal kötötték fel, s Laszky előre örült, hogy mikor a szél fúj, milyen búbajos csilingelés lesz a kastély körül. Persze, mikorra a szél megérkezett, nem talált a parkban egy csengetyűt sem, a falubeli parasztyerekeknek azonban mindegyiknek volt üvegcsengetyűje.”²¹

Megrongálódva, de eredeti állapotában megmaradt a régi romantikus kertből egy titokzatos síremlék, ennek homlokzatán keleties írásjelekből álló rövid felirat állott, melynek értelmét sokáig senki sem tudta. A sályiak Vámbéry Árminhoz is fordultak megfeyjtése érdekében, de ő sem boldogult vele. Az emlékmű közepén tömör, szépen faragott kőkoporsó állott. Ez látszott elejének nyitott részén. Három oldala kőlapokkal volt lezárva, rajtuk a mulandóság jelképei: halálfejes lepke, koponya keresztbe tett csontokkal, lefelé fordított fáklák. Latin felirata is volt: Memento mori. Emlékezél arra, hogy meghalsz. Eötvös József bizonyára tudta, hogy ez az 1814-es évszámmal is ellátott síremlék miért készült, mit rejt ismeretlen jelekből álló felirata. Talán elmondta idelátogató író barátainak is. Vagy titokban tartotta előttük? Az biztos, hogy sem feljegyzéseiben, sem naplójegyzeteiben nyoma sincs a felirat értelmének. Talánynak maradt az utókorra.

1954-ben Balázsffy Rezső festőművész járt a sályi kastélykertben. Megragadta figyelmét az emlékmű, lerajzolta és rövid leírást készített róla. Meg is jelent a Művelt Nép 1954. szept. 26-i számában. Erre viszont kiváló írásszakértőnk, László János figyelt fel. Levelezni is kezdett az emlékműről az akkori sályi értelmiségiekkel, tudakolva tőlük az emlékművel kapcsolatos népi véleményeket. Tőlük azonban nem sokat tudott meg. Ellenben hozzáfogott a különös felirat megfejtéséhez. Rájött, hogy héber betűk változataiból összeállított írással van dolga, mely más nyelven mondott szót tartalmaz. Jeleit különböző sémi írásokból válogatta össze valaki. Meg is találta az értelmét. A felirat, mint a héber írás, jobbról balra olvasandó, és ezt a magyar szót adja ki: ALU-SZIK. Értelme nem rejtély, de továbbra sem lehet tudni, miért, kinek az emlékére készült, s ki készítette? László János az Irodalomtörténeti Közlemények 1958. évi LXII. évfolyamának 57–63. lapján írott tanulmányában ezekre a kérdésekre is próbál

21. Gárdonyi Géza: Gyermekkori emlékeim. Bp. 1951. 94.

válaszolni. Ő az írónak tulajdonítja az emlékmű felállítását, és időpontját következtetései alapján 1840 tájára teszi. Ha személyesen eljön Sályba, s látja az emlékművön az 1814-es évszámot, akkor ezt a feltételezést eleve elejti, mivel Eötvös ebben az esztendőben mindössze egyestendős volt. Ezekre a kérdésekre csak az emlékműhöz fűződő néphagyományok adnak némi felvilágosítást, melyekről a későbbiekben fogok szót ejteni. Valószínű, hogy Eötvös Ignác halva született gyermekének állít emléket, de az is lehet, hogy csupán jelképes emlékmű, a romantikus kert tartozéka.²²

Nem véletlen, hogy Eötvös József ebben a romantikus sályi kertben írja Karthausi c. regényét olyan szerzetesekről, akik teljesen visszavonulnak a magányba. Noha közös rendházban élnek, mégis remetéskednek. A karthauziak nagy négyzet alakban sorakozó, külön földszinti kamrákban laknak, s azok mindegyikének kifelé is ajtaja nyílik egy kis kertre, ahol a kamra lakója magányos kerti óráit tölti.

Kétségtelenül ilyenforma lélektani hatása lehetett a sályi kastélykertnek Eötvösre, akiről Voinovich Géza írja: „Eötvösben voltaképpen két ember van. Az egyik a szemlélődő író, a természet barátja, aki merengve jár a sályi kertben, rózsákat ültet a Svábhegyen . . . A másik a tevékeny politikus, a nemzet reformtörékvéseinek bajnoka.”²³

A sályi hétköznapiak

Eötvös József sályi hétköznapijairól legjobb barátjához, Szalay Lászlóhoz intézett leveleiből értesülhetünk. „Legjobb, legállandóbb barátja . . . Szalay László volt – írja Voinovich Géza. – Vele holtáig összefűzték az ifjúság emlékei s a férfikor közös eszméi. Szalay budai tisztviselő család gyermeke volt; az ő szülei is a várban laktak s így sokat lehettek együtt. Együtt jártak iskolába, együtt iratkoztak be az egyetemre is, 1826-ban, tizenhárom éves korukban . . . Együtt foglalkoztak történelmi és irodalmi tanulmányaikkal. Együtt olvasták a magyar írókat, s maguk is írogattak.”²⁴ Sályból kilenc levelet írt Eötvös Szalay Lászlónak, aki itt meg is látogatta.

Eötvös egészségi állapota a sályi évek kezdetén nem volt a legjobb. 1838. január 5-én kelt levele szerint: „Bajom, melyből őszkor az Orvos Urak kigyógyítani nem akartak, noha magamat minden orvoslás módnak alá vetni kész valék – mint magad tudod – most újjerővel kitört, s alig fogom kikerülhetni a nagy curát, egyébiránt Februárig koplalással – a’ mint reményem, károm nélkül – kibírom, s mindég az marad vigasztalásom, hogy e bajt nem érdemlém; s férfiasan türtem.” Orvosságul salsaparillát szed, melyet béltisztítónak s izasztó szernek használtak. Kéri barátját, hogy ennek tulajdonítsa „levele gyávaságát”.

Egészségi állapota ellenére nagyon jól érzi magát Sályban. „Helyhezetem, melyet reményem, egykor közelebbről fogsz megnézni, kellemetes, független – s ez egy szó menyországot rejt magában.” Falusi magányát szüntelen munkával tölti, s ez boldoggá teszi. 1837 végén (kb. novemberében, mely időpontra a keltezés nélküli levél esetében a következő, dec. 19-i sályi levél kitételéből lehet következtetni: „egy holnapnál többet töltöttem magányomban . . .” Nizsalovszky tehát tévesen teszi decemberre a levél keltezésének idejét) írott első levelét így kezdi: „Elégedett vagyok, az az boldog. Most, hol a pályán, melyet a sors, s ön választásom előmbbe jegyze, felléptem, naponként új

22. Barsi Ernő: Titokzatos síremlék a sályi Eötvös-kastély kertjében. Szülőföldünk, Miskolc, 1984/7. 57–59.

23. Voinovich Géza: Báró Eötvös József. Bp. 1903.

24. Voinovich G. 203–204.

erőt érzek kifejteni lelkemben, naponként erősb akaratot, arra mit kötelességemnek ösmértem.”

Szalay válaszában örül barátja megelégedtségének, de nem bízik annak tartósságában. Eötvös ezt igyekszik cáfolni második sályi, 1937. dec. 19-én kelt levelében, mely egyszersmind beszámoló is hétköznapijainak megszokott munkarendjéről. „Hidd el barátom, e' megelégedés, melynek örülsz, de melybe bízni nem akarsz, nem pillanatnyi. Egy holnapnál többet töltöttem magányomban, 's az szakadatlanul tart, 's úgy hiszem tartani fog, míg bennem erő, hazámban kör találtatik, hogy cselekedhessek. Blazirozva vagyok; de csak az ifjú, a gyermek veszté el örömeit, a férfi épen maradt bennem, s él, s örül, mint férfihoz illik fáradva, s komolyan.

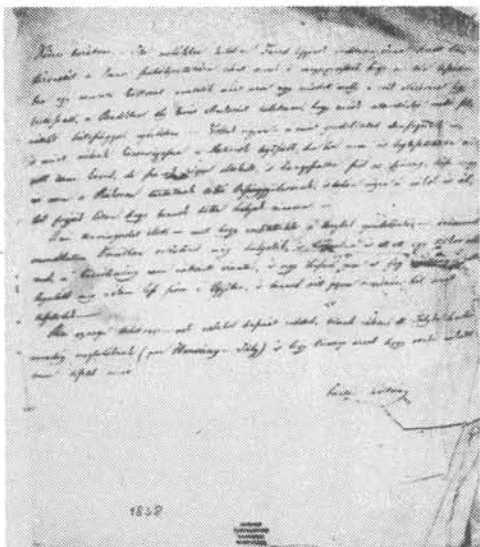
Ha reggel felkelve gazdálkodásomat elvégzem, egy angyal társaságában tölthetek egy pár órát, s végre 2ig éjfélt után dolgozok, s ha e hosszú napban nincs egy óra, melyet vesztenék – mert azokat sem veszjük, melyekben jó emberek társaságában jobbulunk – ha nincs egy pillanat, melyben a rosszívú nagy világ érzeményimet sértené, nem mondhatom é bátran estve; boldog valék. S az vagyok barátom, boldog, mint kevesen, mert megelégedett, s az, mert megvagyok győződve, hogy éltem nem folyand el hasztalan, s hogy ha egykor pihenni megyek, ha bár nem is nevemnek, legalább tettemnek nyoma elveszni nem fog.”

Sályi „Géniusza”

Sályi „magányában” egy irodalmilag művelt, jó lelkű, szépérzéssel megáldott, „minden köteléket megtartani, gondolkodni és imádkozni tudó” asszony, Fáy Ignácné Halassy Jozefa inspirálja írói munkásságát és teszi boldoggá napjait. Szalay Lászlóhoz írott levelében gyakran „géniuszának” nevezi. Rokoni kapcsolat is fűzi Halassy Jozefához. Férje, Fáy Ignác, másodunokatestvére, kinek nagyanyja báró Eötvös Constantia, nagyapja nővére. De Jozefa is rokon. Mindkettőjüknek, az írónak is, Jozefának is Négyesi Szepessy lány a nagyanyja, illetőleg édesanyja. Ezért is értik olyan jól meg egymást. Halassy Jozefa 1808-ban született. Esküvője Fáy Ignáccal Kőteleken volt 1830-ban. Apja, Halassy József (1784–1844) első házasságából származott: anyja Szepessy Jozefa volt, Szepessy Sámuel és Batta Antónia leánya. Szepessy Jozefa 1828-ban halt meg.

Már legelső, Sályból keltezett levelében boldogan írja Eötvös Szalay Lászlónak: „Falusi magányomat, melyet a szüntelen munka kedvessé tett volna úgy is, egy angyal menyországgá változtatá, nem gondolod, mennyire boldognak s nyugodtnak érzem magam egyszerű körében, melynek díszé egy pár mosolygó gyermekarcz, bája ő, kinek szíve szabadságért dobogni, s mégis minden kötelékeket megtartani, ki gondolkozni, s imádkozni tud. Jöjj hozzám ha lehet, s ha nem, olvasd Schweitzi utamat, mely naprul napra halad, s melynek lapjain átdereng azon szerencse, melyet ő árasztá körültem. Szerettem sokszor, s örülséig boldognak éreztem magam, s kétségbeesésig boldogtalanlannak, s most is szeretek, s ha rám néz, mosolygok, s szerencsés vagyok.”

Jozefa rendkívül komolyan érdeklődik az irodalom iránt. Eötvös kéri barátját, hogy Mary útján küldjön Jozefának megjelent írásaiból. Küldje el az Emlény és Hajnal című irodalmi almanachokat, valamint a Bajza, Vörösmarty és Toldy által szerkesztett Athenaeum 1937-es évfolyamát. Ez a lap közölte Eötvösnek a Búcsú, a Vár és kunyhó c. költeményét, valamint Hugo Victor mint drámai költő c. tanulmányát. Az a tény, hogy nemcsak a verseit, hanem irodalmi tanulmányait is olvasta Jozefa, „gondolkozni” tudásáról, magasfokú irodalmi műveltségéről vall. Vallásosságára, „imádkozni” tudására, felekezeti ségen is felülemelkedő hitéletére fényt vet az az adat, melyet a sályi református lelkész, Édes Ébrahám vet papírra a sályi református egyházzól tett hivata-

6. kép. Levél Sályból Széchenyi Istvánhoz

Szalayt, hogy ez az írás „napról napra halad, s melynek lapjain mindég s mindenütt napsugárként átdereng azon szerencse, melyet ő áraszt körültem”.

Jozefa „olyan lelki harmóniát biztosított Eötvösnek nemcsak svájci útleírásának elkészítése, hanem *A karthausi* megírása idején is, amely megcáfolni látszik, hogy a regény világfájdalmas hangulata egyszersmind az író saját hangulata is lett volna . . . Egyébként is – amint Sötér találoán állapítja meg – az ugyanakkor írt *Szegénység* Irlandban is a gyarapodó parasztságot állítja példaképpül a gyári proletariátus és a bérlő nyomor helyébe (Sötér: Eötvös 95). A falusi élet boldogságának átélése éppen ezért nem állt ellentétben azzal, hogy Eötvös a polgári társadalom felső rétegeit ugyanolyan pesszimizmussal ítélje meg, mint korábban. Talán a regény (*Karthausi*) megbékélő befejezését köszönhetjük Sály Fáy néni által derűssé varázsolt hangulatának. Erről a hangulatról sokat elárulhatna a Pulszky által és a levelekben is többször említett – töredékekben sem ismert – regény vagy éppen ciklus, amelyen Eötvös még itt is dolgozott.”²⁸

Harmadik sályi levelében nevezi először Jozefát génuszának. „Szíves köszöntése-det megviszem Génuszomnak, ki már most is lázítgat nem jövő barátaim ellen” – írja Szalay Lászlónak.²⁹

Halassy Jozefa szívesen látta vendégül Eötvös barátait is. Sőt maga Eötvös kéri Jozefát, hogy távollétében lássa vendégül barátait. Sajóladon 1838. júl. 1-jén kelt levelében ezt írja erről: „Elkerülhetetlen foglatosságok, és a bizonytalanság, mely jöttödöt velem eddig mindég csak remélyteté, Szabolcsba vezetnek. Ha távollétem alatt

los jelentésében. . . . „Érdekes, hogy a politizált s jó ízlésre valló egyszerűen díszes Szó-széket (a sályi református templomban) sályi róm. kath. vallású birtokos, Fáj Fáy Ignác s nene Halassy Jozefa úrnő felekezeti ségen felül emelkedő lélekkel készítette, 500 forintot.”²⁷ A szószék ma is megvan, s egyben Eötvös sályi génuszáról is vall.

Az író szerelmet is érzett Jozefa iránt. „Most is szeretek – írja –, s ha rám néz, mosolygok s szerencsés vagyok.” De Jozefa „minden köteléket megtartani” tudó erkölcsi tartása Eötvöst megóvta attól, hogy kapcsolatukból afféle szerelmi kaland váljék. Magas műveltsége, megnyerő egyénisége azonban kiváló ösztönzőjévé vált Eötvös induló írói tevékenységének. Ez a – főként prózaírói munkásság – nyugat-európai úti élményeinek, köztük is „Schweitz utjának” írásával indul, s örömmel tudósítja

25. Dömötör S. 1980. 66.

26. Nizsalovszky E.–Lukácsy S. 1967. 97–98.

27. Adalékok a Tiszáninneni Ref. Egyházkerület Történetéhez. Édes Ábrahám 1898. Tiszáninneni Ref. Egyházkerület Levéltára Sárospatak. D/CXXXI./74, 132.

28. Nizsalovszky E.–Lukácsy S. 1967. 97.

29. Levél Szalay Lászlóhoz 1838. jan 5-én. Nizsalovszky-Lukácsy, 106.

Sályba jönnél, lakjad házamat – hol elfogadásodra minden készen vagyok – mint a magadét, s próbáld meg tölthetni egy pár napot Fáynéval, ki várva vár, s az első pillanatban az én, később ön barátját reményelem le fogja tudni tartoztatni.”

A birtokot is Fáyné gondozta Eötvös távollétében. Sőt, ha ilyenkor látogató jött, szívesen kalauzolta az író kastélyában, mint ezt Berecz Károly nagy reménységű első-éves jogással is tette, akit Szemere Bertalan küldött át Vattáról Eötvös József meglátogatására. „Berecz lelkendezve járta be a távollevő házigazda otthonát, Halassy Jozefa kalauzolása mellett (1839-ben). Örült, hogy láthatta egy emelkedett szellem alkotóműhelyét.”³⁰

Fáy Ignác és Halassy Jozefa négy gyermekének: Julianna Jozefa Saroltának keresztapja is volt az író, a keresztanya pedig a húga, báró Eötvös Júlia.³¹ A keresztkomaság is csak erősítette a köztük lévő rokoni, baráti kapcsolatot.

Eötvös Sályból való távozásával azonban megszakadt ez a kapcsolat. Eötvös József családot alapított, melynek körében boldognak érezte magát. Hivatása, közéleti tevékenysége távoli helyekre szelítette. De Halassy Jozefa ihletését őrzik a már említett írások s a Tavasz dalok egyike, mely a Kételkedés címet viseli. Alcíme: Azt ki mondja meg nekem? Ezenkívül „Nép dal” felirattal is el van látva. Eötvösnek tudtommal ez az egyetlen, a népdal szellemében, annak hangvételéhez való közelítés szándékával írott verse. 1838 áprilisában küldte el Szalay Lászlónak a Remélj és a Tavasz címűekkel együtt az Athaeneumba való továbbítás végett. A vers nem jelent meg, a Szalay Lászlóhoz írott levelek közreadásával látott csak napvilágot 1867-ben.

Azt ki mondja meg nekem?
Nép dal

Mi az, mi ott fejeérik
A hegynek oldalán
Még hó maradt a télről?
Vagy már virág talán?
Ki tudja.–

S ha néha emberek közt
Kerüled hivedet;
Ez megvetést jelent e?
Vagy tán szerelmedet
Ki tudja?

A sályi évek közéleti tevékenysége

Eötvös József „sályi magányában” is élénken vett részt Borsod megye politikai életében. Vay Miklós báró, a megye főispáni helytartója, Eötvös Józsefet a megye táblabírájává nevezte ki, aki a közgyűlésen, 1837. nov. 6-án jelen volt és a bírói hitet azonnal le is tette.³² Ez a közgyűlési jegyzőkönyv egyben azt is bizonyítja, hogy Eötvös már november elején (talán még október végén) Sályba költözött.

Szeretett volna megyei követként részt venni az 1839/40-es országgyűlésen, ez a vágya azonban nem valósult meg, s itt mint a főrendi ház tagja vett részt. A Batthyány Lajos vezetése alatt kialakult ellenzékhez csatlakozott, amely minden kérdésben az alsó tábla, s így Deák nézetét pártolta. Ennek a pártnak ifjabb vezére lett Eötvös.³³

A megyegyűléseken szónokol, s amint Szalay Lászlónak 1837. dec. 19-én kelt sályi levelében írja, a „populáritás” megszerzése céljából a következő „módokkal élend”:
„1 ször Irok egy munkát a jobbító tömlöczökről . . . Borsod évek olta tömlöcz építésrül gondolkozik, s terv készítés végett felszólítá már Vayt is, remélyhetni tehát,

30. *Dömötör S.* 1980. 67. Magyarország és a Nagyvilág VIII. 1872. 61–62.

31. Róm. kat. plébánia anyakönyve Sály

32. *Nizsalovszky E.–Lukácsy S.* 1967. 96.

33. *Ferenczy Zoltán:* Báró Eötvös József. Bp. 1903. 41.

hogy ezen 1000 példányban nyomtatott, s egészen a Statusok közt gratis elosztott munka (Vélemény a fogházjavítás ügyében) nem csak nevemet ösmeretessé, de kedvessé is teendi. Utam tapasztalásainak egy részét ajánlom így a Borsodiaknak, s ha már hízélgés néptömegeknek szükséges, úgy tartom, férőhoz illőbben azt nem tehetem, mint így, hol egyszerre jót teszek.

2 szor A Casino tagjává váltam, s így az egész ifjúsággal, mely már most is felém kezd fordulni, szorosabb öszveköttetésbe lépek.

3 szor Két társaságot alakítok; melyeknek már most is terve készen fekszik fiókom-ban, s csak a jövő gyűlésre vár – egyet az oskolák, a másikat a gazdaság előmozdítására – egyet 1, a másikat 2 fl. p. p. Actiájut, s általok egy sokasággal szövődöm öszve, mely nagyrészint legalább az enyim leend.”

Lám, életműve egyik nagy eredményének, a népnevelésről alkotott törvényének munkálatait már itt a sályi évek alatt megkezdte.

Íróbarátok látogatásai Sályban

Eötvös József Sályból írott leveleiben több alkalommal olvashatunk író barátainak meghívásáról. A két legjobb író barát, Trefort Ágoston és Szalay László – Sötér István monográfiája szerint is – csakugyan eljöttek a sályi kastélyba. 1839 áprilisában Trefort a vendége. Ekkor vetik fel egy negyedévi folyóiratnak, a Budapesti Szemlének a tervét. Közben kocsikirándulásokat tesznek a környékre. Az egyik kirándulás alkalmával tanácsolja Eötvös Trefortnak, hogy vegyék feleségül Rosthy Albert leányait. Ő az idősebbet, Ágnest, Trefort a fiatalabbat, Helénát. Persze a folyóirat terve sem kevésbé fontos a két lelkes ifjúnak, mint a házasság gondolata.

1839 szeptemberében pedig valóságos írókolónia a sályi kastély romantikus kertje. Eötvös két író barátjával, Szalay Lászlóval és Trefort Ágostonnal sétál a kert útjain, annak hatalmas fáin alatt. Mindegyikük írással foglalkozik. Szalay akadémiai beszédét ír Kollárról. Trefort az „Anyagi érdekekről” szóló tanulmányán dolgozik. Eötvös pedig emlékbeszédét írja Kölcseyről. A Kölcsey-emlékbeszédre Eötvös az Akadémiától a megbízást még 1839 elején kapta. Az Akadémia közgyűlése Eötvöst 1839. november 23-án választotta tiszteleti tagjává. Másnap, 24-én került sor a nagy sikerű beszéd elmondására, melyet már mint tiszteleti tag tartott meg az író. Első akadémiai beszéde is a sályi kastély csöndjében született meg.

Eötvös kapcsolata a faluval

Eötvös József még Pruzsinszky Józseffel tett sályi látogatásai alkalmával felkereste a református lelkészt, valószínűleg Scholtz Sámuel (1816–1831-ig volt sályi lelkész, fia neves irodalomtanár Miskolcon), meg Budaházi Lászlót (1831–35-ig sályi lelkész). Sályi tartózkodása alatt Szentpéteri Hódos Dániel (1835–38) és Makó István (1838–1842) a sályi lelkészek. Földes szobájú, szegényes parókián laknak. Sorsukat, helyzetüket jól példázza A Sályi Reformált Egyház Igazgató Tanácsának jegyzőkönyve: „Elöl adatott . . . sok tisztelendő Atyafiak és Oskola mestereknek azon keserves állapottyok, mely szerént hűséges fáradságok után másszor is ugyan, de kiváltképpen a gyakran elől forduló szűk időkbén sok Hallgatók által épen nem fizettetnek és ha éheznek, ha midenből kifognak is . . . mégis szolgálniok kell oly reménység alatt, hogy ugyan tsak valaha és valahogy ki fognak fizettetni.” A falu jegyzője c. regényének Tengelyi Ézsaiása, s a regény nem egy alakjának előképe sályi éveit ötlük a szemébe. Valószínűleg

járhatott a jegyzőnél is. Vizsoly Trombitás János volt akkor Sály község jegyzője, aki 1848-ban itt halt meg, és sírkövén az írás még most is olvasható.

A néppel is kellett közvetlenül találkoznia, hiszen minden napját gazdálkodási teendőinek végzésével kezdte. Kimehetett nyáron aratói közé, akik ilyenkor búzacsokkal körülkötötték a karját. Behozták a kastélyba az aratás végeztével aratási koszorújukat. Talán a kastély kertjébe is felhallatszott esténként a legények nótázása, akik egymás vállára tett kézzel, dalolva járták végig a sályi utcát.

De fel kellett figyelnie inasára, Horváth Józsefre is, aki rendkívül értelmes ember volt, később a kastély mindenese lett, s unokájának, Horváth Jánosnak (1896–1980) sokat beszélt Eötvösről, a kastélyban folyt életről. Kiváló szellemi képességeit, kitűnő elbeszélő tehetségét unokája is örökölte. Mikor aztán Eötvös a „sályi idillről szóló levelek késői pár darabját” (Nizsalovszky) békés megyei Szent-Tornyárról 1852-ben megírja Szalaynak, s abban a magyar nép „apotheoizisát” adja, mindez nem fogalmazódhatott volna meg a sályi élmények nélkül. „Mily nép, mily büszke, s mégis milly nyájas, milly egyszerű szokásaiban, s még is milly fogékony minden nemes érzés iránt, mennyire mívelt lelkű durva subája alatt, s milly derült minden komolysága mellett . . . ki a népet az eke szarvánál látta . . . az bátran leveheti előtte süvegét.”

Eötvös József a sályi nép emelkezetében

Eötvös alakját meg a kertjének titokzatosságaihoz fűződő emlékeket megőrizte a sályi nép, sőt fantáziája olykor legendává is formálta azokat. Lássuk, mi maradt meg ezekből emlékezetében.

Horváth János úgy hallotta nagyapjától, hogy az Eötvös család „valami nagyon kedves család vót. Ha falusi jány szógálni ment hozzájuk, azt férjhez is adták (azaz: kistafirozták). Megtanították mindenre, ami egy asszonynak kellett. Kenyeret sütni, főzni, varrni. A nagyasszony (ez Szepessy Mária lehetett, halála után esetleg Halassy Jozefa) minden reggel felírta a táblára, hogy aznap mit kell főzni. A jobbágyoknak meg náluk sokkal jobb soruk vót, mint a harsányi birtokon. Eötvös József sokat írt. Sok vendég járt hozzájuk. Szemere Bertalant is ismerte a nagyapám. Elkerült oszt' Eötvös József innét Budára. Az Eötvös bárókat régen kardosan, sarkantyúsan temették a kriptájokba. Mikor a birtok idegen kézre jutott, a kriptát kifosztották. Ellopták a halottakról a csizmákat, sarkantyúkat.”

A sályi nép főként a kastély kertjében található barlangház és síremlék problémájával foglalkozott, ezekhez fűződnek megőrzött emlékezései. Persze, a mai falusiak már ezekről sem tudnak semmit. Szerencsére édesapám, Barsi Lajos, aki 1915-ben került tanítónak Sályba és 1930-ban írt monográfiát a faluról, összegyűjtötte azokat a kastéllyal kapcsolatban álló emberektől, utódaiktól. Mit is beszéltek neki az emlékműről és a barlangházzal a régi sályi emberek?

„Juhász József, akinek édesatyja valaha Eötvösék fullajtárja volt, úgy tudja, hogy idősb Eötvös Ignác kislia emlékére állíttatta. De alatta nincs eltemetve senki.

A kastély mögött a parkban egy kis halomról emelkedik ki egy jégverem kúpalakú, náddal fedett teteje. Ez nem volt mindig jégverem. Régen barlangháznak hívták és egy minden kényelemmel berendezett mulatóhely volt. Gazdig József, akinek atyja akkor Eötvösék erdőkerülője volt, gyermekkorában járt benne. Akkor még nem volt jégverem, de a vad tivornyák is régen megszűntek benne. A világitást felülről, színes üvegekből kirakott kerek ablakon át kapta. Kívül kőpadok és szomorú kőrisek voltak. Talán azért van az emlékmű épp itt a barlangház előtt, hogy az itt volt vad, bűnös tivornyáktól megundorodva emelte volna ezt a halálra emlékeztető jelet Napóleon korában valamelyik Eötvös ős.

Beszélik azt is, hogy id. Eötvös Ignác halva született gyermeke emlékére állította a síremléket.”³⁴ A nép persze tovább is szőtte a legendákat. „Azt is beszélték Sályban, hogy az emlékmű helyén állott az a három akácfa, melyek alatt Eötvös József irogatott. Egy alkalommal vihar közeledett, s az ott tartózkodó Eötvösék alig indultak el, hogy a kastélyba siessenek, mikor a villám az egyik akácfába sújtott. Ezért volna az emlékmű” – olvashatjuk Barsi Lajos írásából.

A barlangházról az 1870-ben ugyancsak a kastélyban lakott Gárdonyi Géza Gyermekkori emlékeiből tudjuk, hogy Eötvösék idejében csupán műbarlang volt, a romantikus kert egyik tartozéka. Ebben az évben alakította át Laszky báró barlangházzá, és oldotta meg színes üvegen át felülről való világítását. Hogy Laszkyék mulattak-e csakugyan benne, ezt nem tudjuk, de Eötvösék semmi esetre sem. A barlangház létesítésében éppúgy nem volt szerepük, mint az író személyének, aki az emlékmű felállításakor, 1814-ben mindössze egyéves volt. Így legenda a villámcsapás emlékére történt felállítás is. Legvalószínűbb, hogy id. Eötvös Ignác állította halva született gyermeke emlékére. A halva született gyermeket ugyanis nem keresztelték meg, így nevet sem kaphatott. Ezért nem vették rá a nevét legalább a rejtélyes felirat jeleivel az emlékműre. Tehát nem csupán a fájdalom elrejtése miatt hiányozhat a név, hiszen azt a szemlélő számára érthetetlen írásjelekbe is el lehetett volna rejteni. Minden valószínűség szerint tehát a sályi emlékmű Eötvös Ignác halva született gyermekének állít emléket. Ezt a feliratot megfejtő László János is lehetségesnek tartja, sőt Juhász József emlékezése is megerősíti. Mint másik lehetőség, felmerülhet az az elképzelés is, hogy nem konkrét személy emlékére állították, csupán jelképes síremléknek készült, fokozni a romantikus kert titokzatosságát.

Mindenesetre ezek a sályi nép emlékezetében fennmaradt emlékek arról vallanak, hogy nem múlt el Sályban nyomtalanul a nagy író és humanista alakja, hanem a nép más hőseivel együtt az ő alakját is körülszötte költészetének elemeivel. S ez mindennél meggyőzőbb bizonyosága annak, hogy Eötvös nem hiába dolgozott érte, nem hiába küzdött felemeléséért. Mert a nép csak azt foglalja vágyait és álmait valóságként megtestesítő meséibe, költészetébe, akit a szívébe is befogadott.

JÓZSEF EÖTVÖS IN SÁLY

József Eötvös – Schriftsteller, Dichter, Reformpolitiker und erster grosser Meister des ungarischen realistischen Romans – lebte von 1837 bis 1841 in der Gemeinde Sály am Fusse des Bükk-Gebirges. Schon als Kind hatte er sich oft hier bei seinen Grosseltern aufgehalten. Sein Vater war hier in Sály geboren. Von seiner Grossmutter wissen wir, dass sie die Urenkelin des Kuruzenführers Pál Szepessy Négyesi war. Von ihr hatte er sein feuriges Ungarntum, das trotz aller gegensätzlichen Wirkungen in der Familie so entscheidend für seinen Charakter war. Nach einer Studienreise quer durch Westeuropa liess Eötvös sich zum ständigen Aufenthalt in Sály nieder. Wie es die Briefe an László Szalay beweisen, gehörten die hier verbrachten Jahre zu den wirklichen glücklichen im Leben von Eötvös. Zu jener Zeit vervollkommnete er sich als Schriftsteller sowie als Politiker und als Mann des öffentlichen Lebens im Komitat Borsod. Der Garten rund um das Schloss mit all seinen Gebüsch und Sträuchern, seinen gewundenen Pfaden, seiner künstlichen Grotte und seinen Grabmälern mit dem geheimnisvollen

34. Barsi Lajos: Sály nagyközség monográfiája. Miskolc, Herman Ottó Múzeum Adattára, 1930.

Inschriften mögen die Phantasie seiner Bewohner in eigener Weise gefesselt haben. So war es kein Zufall, dass er seinen Roman der „Karthäuser Mönch“ eben in dieser Umgebung schrieb; diese Geschichte vom zurückgezogenen Leben in der Einsamkeit. Doch hier entstanden auch seine Gedenkrede zu Kőlcsey, die an der Akademie der Wissenschaften so grossen Erfolg erntete, seine Studie „Meinung zur Sache der Besserung in den Haftanstalten“, mehrere Gedichte sowie der Anfang zu einer der grossen Errungenschaften seines Lebenswerkes, und zwar die Erarbeitung eines Gesetzes für die Volksbildung. Aus Sály schickte József Eötvös neun Briefe an den Geschichtsschreiber László Szalay und zwei an István Széchenyi. Auch wurde er in Sály von seinen Schriftsteller-Freunden László Szalay und Ágoston Trefort aufgesucht, welche hier ebenfalls bedeutende Werke schrieben.

Auch mit der Einwohnerschaft von Sály kam Eötvös in Kontakt, begann er sein Tagwerk doch stets mit körperlicher Arbeit in Haus und Hof. Er suchte die Leute auch in Feld und Flur bei ihrer Arbeit auf. Im Sommer sah er den Schittern zu, die ihm dann einen Ährenstrauß um den Arm wanden. Nach der Ernte trugen sie einen Erntekranz ins Schloss. Hier lernte Eötvös die ländliche Bevölkerung kennen und lieben, um deren Anerkennung er so sehr kämpfte. Die Einwohner von Sály haben den grossen Schriftsteller und Humanisten nicht vergessen, sondern umgeben ihn mit Elementen aus seiner Dichtung, wie dies so gern mit Helden und lieben Gestalten getan wird.

Ernő Barsi